

Kuršu uzturs arheologa skatījumā

Dardega Legzdiņa
LU Latvijas vēstures institūts

Alsunga, 2019

Lekcijas plāns

- ❖ Ievads: kas ir senais uzturs, un kā arheologi to pēta?
- ❖ Ko no arheoloģiskajām liecībām varam uzzināt par kuršu uzturu?
- ❖ Ēdienreize vai mielasts? Ēdiena simboliskā nozīme kuršu sabiedrībā.
- ❖ Noslēgums – kopsavilkums.

Ievads. Kas ir «senais uzturs» un citi termini?

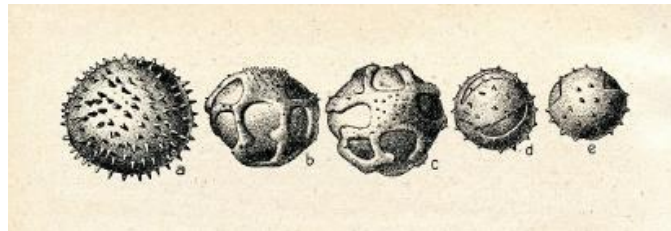
- ❖ Bioarheoloģija: arheoloģijas nozare, kas pēta izrakumos iegūto bioloģisko materiālu
- ❖ Paleodiētu izpēte (*palaeodietary research*) ir bioarheoloģijas joma
- ❖ No grieķu val.: παλαιός [pa.lai.ós] (sens) + δίαιτα [dí.ai.ta] (dzīvesveids)
- ❖ «Paleo» mūsdienu modes diēta $\neq$ paleodiēta (zinātniski pētīts senais uzturs)
- ❖ Par kuršiem vidējā un vēlajā dzelzs laikmetā rakstīto liecību ļoti maz
- ❖ Arheoloģiskās liecības ir galvenais informācijas avots

Nav vienas receptes...

Dažādās pētniecības metodes

Dabaszinātņu metodes:

-) zooarheoloģija
-) palinoloģija
-) makrobotānika
-) fitolītu analīzes

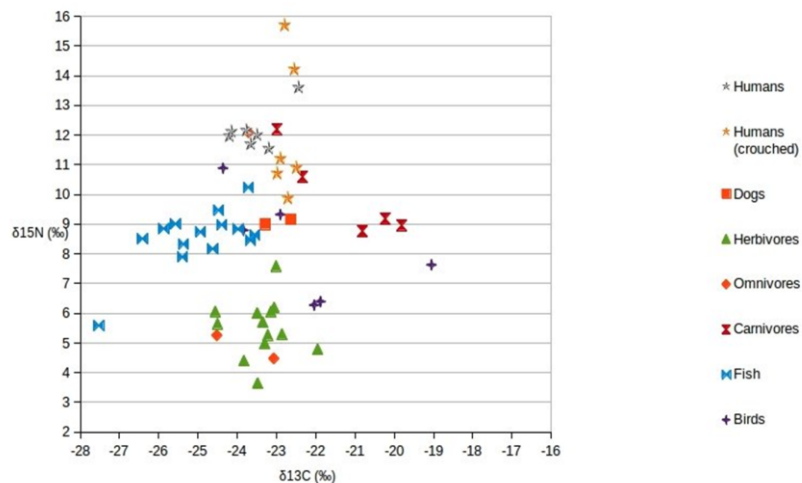
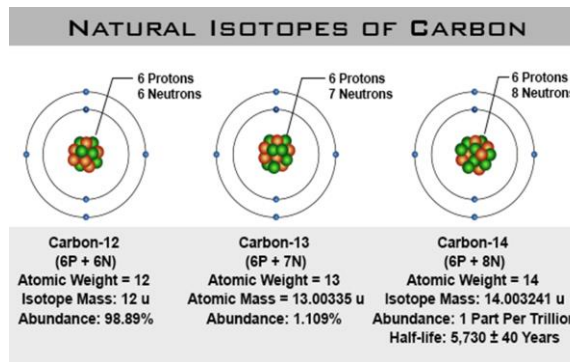
Attēlos: putekšņi palielinājumā;
dzīvnieku kauli no izrakumiem

Attēli no: www.wikipedia.org
www.livescience.com
www.environmentalscience.org

Jaunākās pētījumu metodes

Ķīmiskās analīzes:

-) mikroelementu un stabilo izotopu analīzes kauliem
-) keramika: piedegumu un lipīdu analīzes

Trauka lauska – malas fragments, agrā ripas keramika. Māls, zvīrgzdi.
Atradumu vieta: XX-a laukums, 10.kārta
Dat.: 11.-12.gs.
TMR 126
plg 8767

Attēlos: oglekļa izotopi; izotopu analīžu grafiks (D. Legzdiņa)

Trauka rekonstrukcija – A. Šultes zīmējums

Attēls no: www.turaida-muzejs.lv

Kā uzzināt par kuršu uzturu?

- ❖ Arheozoologiskās liecības no dzīvesvietām
- ❖ Makrobotāniskie paraugi
- ❖ Arheoloģiskās liecības:
darbarīki un citi priekšmeti
- ❖ Arheoloģiskās paralēles
(pārējā Latvija u.c. tuvākās teritorijas)

Kurš grib ēst, tam jāstrādā. Kuršu zemkopība

- ❖ Graudaugi: mieži un kvieši (jau vidējā dzelzs laikmetā), vēlāk arī rudzi (vēlajā dzelzs laikmetā); prosa, auzas kā papildinājums
- ❖ Pākšaugi: pupas un zirņi, vēlāk arī lēcas
- ❖ Dārzeni: rāceņi
- ❖ Talsu pilskalnā agrākās liecības par kaņepēm

Attēlos: mieži; rāceņi; kaņepe

Attēli no: www.wikipedia.org

Lai aug govīs raibaliņas... un citi zvēri

- ❖ Liellopi un liecības par pienu, biezpienu un sviestu
- ❖ Cūkas un sīklopi (aitas, kazas)
- ❖ Un zirgi?... Jā, arī zirgu gaļa lietota pārtikā

1935.g., «Pomaru» saimn. govīs, Rucavas pag.

Attēls no www.zudusilatvija.lv

Māla kāstuve biezpiena pagatavošanai (?)

Attēls no A. Vasks (2018)

Tradīcijas vs. inovācijas: medības un zveja

- ❖ Vidēji Latvijā: mājlopu kauli > medījumu kauli
- ❖ Lokālas atšķirības: mežainās vietās dominē medījums (Talsu p-kalns)
- ❖ Galvenie medījumi pārtikai: bebrs, alnis, mežacūka, sumbrs, stirna
- ❖ Meža putni: mednis, rubenis, mežirbe, sloka, balodis
- ❖ Jūras zveja vājāk attīstīta, dominē upju un ezeru zivis

Attēlos: sumbrs; mednis; līdaka

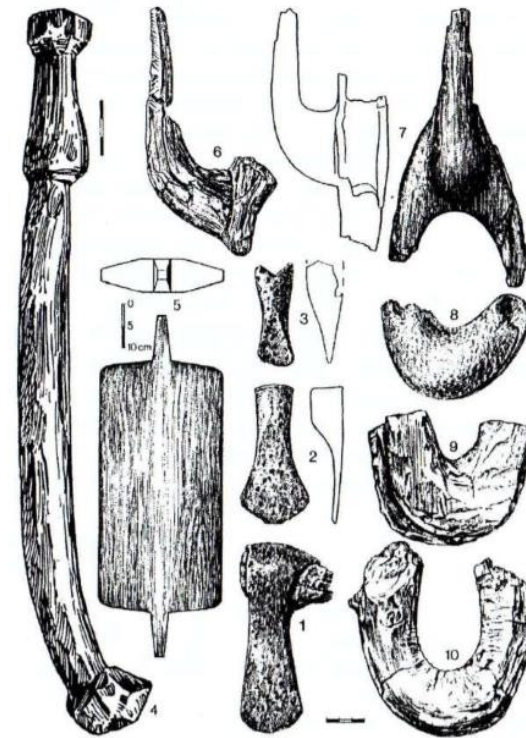
Attēli no: www.wikipedia.org

Saldākai dzīvei: kā ieguva medu?

- ❖ Netiešas liecības par medu: vaska izmantošana
- ❖ Darbarīki medus ieguvei
- ❖ Dravniecība vai vākšana?

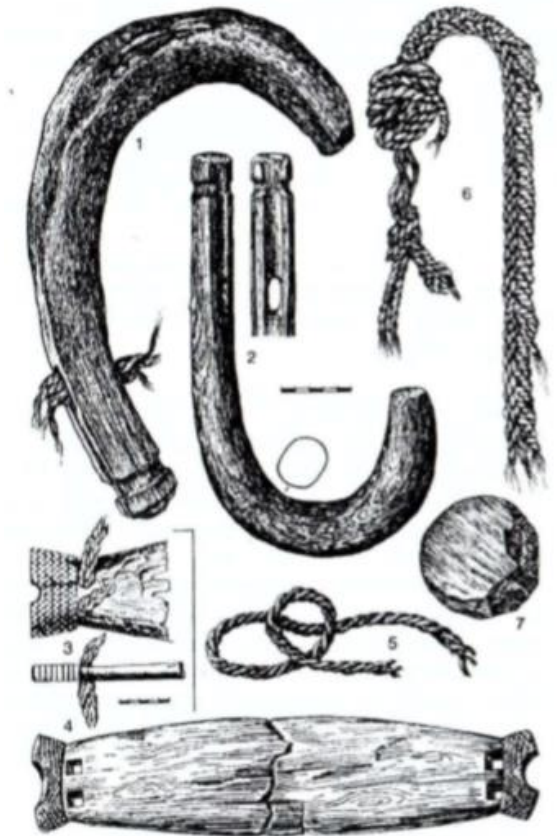
Attēls a): vaska lejamveidnes, no www.wikipedia.org

Āraišu dravniecības rīki
No: J. Apals (2000)

3. att. Āraišu ezerpilī atrastie dravnieka darbarīki un dzeiņa detaļas:

1 – šaurasmens cirvis, 2 – kaplis, 3 – kalts, 4 – bišu mātes krātiņa sagatave, 5 – medus spiedes dēlis, 6 – ornamentēts vārnas knābis, 7 – dzeiņa vārns, 8 – liedzējs, 9, 10 – liedzēja sagataves

2. att. Āraišu ezerpilī atrastās dzeiņa detaļas:

1, 2 – uzkaramie kāši, 3 – ornamentēta sēdekļa gals ar virves paliekām, 4 – ornamentēts sēdekļs, 5 – vīta lūku virve, 6 – mezglā sasieta pīto un vīto lūku virvju fragmenti, 7 – koka ripa – dzeiņa pogas sagatave

Īsta kuršu diēta! Galvenie uztura resursi

- ❖ Putras un maize, zirņi, pupas un rāceņi
- ❖ Piens un piena produkti
- ❖ Gaļa (mājlopi un medījums)
- ❖ Zivis
- ❖ Medus ēdienu un dzērienu saldināšanai
- ❖ Bet kā ar ogām un sēnēm? (Varbūt, bet nav liecību)

Attēli no:

www.wikipedia.org

www.travelnews.lv

www.lsm.lv

www.skoniukelias.lt

Vai pārtika ir tikai uzturvielas?

Ēdiens kā simbols, rituāls un politika

- ❖ Arheoloģiskās liecības ir tematiski ierobežots avots
- ❖ Arheoloģiskajā materiālā – netiešas norādes
- ❖ Rakstīto avotu ziņas par kuršiem un baltiem

Sālsmaize. Autors – Valda Bērente.

Attēls no: www.poga.lv

Svētā Vakarēdiena rituāla sastāvdaļas.

Attēls no: www.luteranis.lv

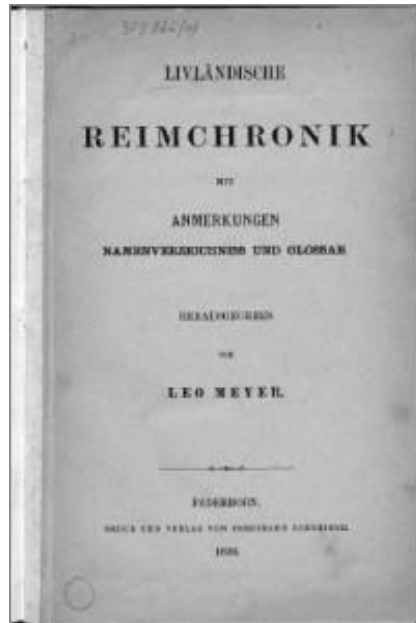
Latvijas politiķi vakariņās pie AAE šeiha.

Attēls no: www.skaties.lv

Ikdienu un svētki.

Dzīres kā diplomātijas instruments

- ❖ Rakstītie avoti vēsta par baltu maztautu dzīrošanas tradīcijām
- ❖ Liels skaits cūku kaulu – liecība par dzīrēm?
- ❖ Apkalti dzeramie ragi – dzēriena sociālā nozīme

Apkalta dzeramā raga replika, autors Uģis Drava

Attēls no: www.facebook.com/senas.rotas

Attēls no: www.ntz.lv

Arī dievi grib ēst? Dzīvnieku upurēšana

- ❖ Lībieši upurē āžus un suņus (Indriķa Hronika)
- ❖ Livonijas laika rakstītās liecības par prūšu u.c. baltu tautu ēdiena upurēšanu
- ❖ Kurzemē īpaši daudz kalnu, kas saistāmi ar kulta vietām
- ❖ Arheoloģiskās liecības nekonkrētas

Attēlos:

Indriķa Hronikas 18.gs. tulkojuma titullapa

Prūšu upurēšanas rituāla atainojums.

No: C. Hartknoch (1684) *Alt und neues Preussen*.

Pēdējā maltīte. Ēdiens un bēru rituāli

- ❖ Lauksaimniecības darbarīki kapu piedevās - izkaptis
- ❖ Speciāli sasistu trauku lauskas (bēru rituāls)
- ❖ Nedeguši dzeramie ragi kremētos apbedījumos (bēru rituāls)
- ❖ Kuršu īpašā pazīme – miniatūri māla trauciņi

Kuršu vīrieša kapa piedevas.

Fotogrāfs Roberts Kalniņš. Attēls no: www.visc.gov.lv

Dzeramā raga apkalums no apbedījuma.

Attēls no: A. Radiņš (2012)

4. att. Miniatūrie māla podiņi (Medzes Strautiņi, 1. kaps, A 10789: 68). Ingas Doniņas foto

Attēls no: I. Doniņa (2013)

Kurši un viņu uzturs. Ko mēs (ne)zinām?

- ❖ Zemkopība un lopkopība – iztikas pamats
- ❖ Medības, zveja, meža dravniecība – papildus pārtikas ieguve
- ❖ Ogas, sēnes, garšaugi u.c. ēdiena piedevas – nav arheoloģisko ziņu
- ❖ Kuri produkti dominē uzturā?
(Potenciāls bioarheoloģijas pētījumiem)
- ❖ Ēdiens ne tikai kā uzturs, bet arī ar simbolisko un sociālo funkciju

Attēlā: grāmatas «Kurši senatnē» vāka noformējums.

Paldies par uzmanību! Un labu apetīti!

Izmantotā literatūra:

Pētījumi kuršu senatnē. Rakstu krājums. (2008) Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti Nr. 14.

Kurši senatnē. (2008) Latvijas Nacionālais vēstures muzejs.

Latvijas senākā vēsture 9.g.t. pr. Kr. – 1200.g. (2001) Latvijas vēstures institūta apgāds.

Apals, J. (2000) *Senākie meža dravniecības rīku atradumi Latvijā.* // Arheoloģija un Etnogrāfija XX.

Doniņa, I. (2013) *Miniatūri kuršu 7.-15. gs. arheoloģiskajā materiālā.* // Latvijas vēstures institūta žurnāls. (89)

Radiņš, A. (2012) *Arheoloģisks ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē.* Neptuns.

Vasks, A. (2018) *Kāstuve, deglis vai ogļu trauks?* // Latvijas vēstures institūta žurnāls. (106)